

Progresszív lovagiasság? – a férfiasság változó formái

Antoni Rita beszámolója

Vannak-e férfi(as) értékek? Hogyan változnak a férfiakkal szembeni elvárások, és a férfiak mit gondolnak erről? Milyen társadalmi kihívásokkal kell szembenéznük a férfiaknak? Hogyan járulhatnak hozzá a férfiak a nemek közti egyenlőséghez? – többek között e kérdéseket járta körül a Friedrich-Ebert-Stiftung március 25-én tartott rendezvénye. A szokásosnál is nagyobb volt az érdeklődés „A férfiasság változó formái” című párbeszédforum iránt, amely az alapítvány 2012 óta futó *Nemek közötti igazságosság Kelet-Közép-Európában* című regionális projektje keretében valósult meg. A projekt keretében 2014-ben indult egy vitasorozat, *Párbeszéd a nemek közti egyenlőségről* címmel. Az előző alkalmak a gender-ellenes európai mozgósításokra és az anyaság témájára fókuszáltak. Az alapítvány többi rendezvényéhez hasonlóan ezúttal is eltérő nemzetiségű, tudományos háttérű és világnézetű emberek keresték a párbeszéd lehetőségeit – a sokféleség most különösen aktuális volt, mert, mint Pető Andrea fogalmazott, a genderkérdésre jellemző, hogy „mindenki ért hozzá.”

A megjelenteket – civileket, politikai pártok, vállalatok, szakszervezetek, sajtó képviselőit, kutatókat és egyetemistákat – **Kováts Eszter** projektvezető üdvözölte. Kiemelte, hogy a Jól-Lét Alapítvány már régóta foglalkozik a témával – pl. a *Látható apák* című kiadványukhoz ez alkalommal is hozzá lehetett jutni. Kováts a beszédében felhívta a figyelmet az interszekcionális nézőpont fontosságára: az erőforrásokhoz való (többlet)hozzáférés mértékét olyan társadalmi dimenziók, mint a faj, osztály, szexuális orientáció, fogyatékoság, stb. erőteljesen befolyásolhatják, így nem elegendő csak férfiakról és nőkről beszélni. A szervező-projektvezető emlékeztette a közönséget arra, hogy a feministákhoz csatlakozásnak hagyománya van a magyar férfiak körében: a század elején létezett ugyanis a Férfiliga a Nők Választójoga Érdekében nevű szervezet, a tagok sorában neves politikusokkal, jogászokkal, orvosokkal.

Pető Andrea történész, a különböző világnézetek közti párbeszéd elkötelezett híve ismét elvállalta a moderációt. Említést tett a FEPS (Foundation for European Progressive Studies) közelmúltban megjelent *Women Up! 2. A transatlantic gender dialogue* című tanulmánykötetéről, majd rátért arra, hogy miért fontos a férfiasságról olyan nyelvezettel megszólalni, amely széles közönséget ér el. Legfőbb ok a szélsőjobb előretörése, amely szakpolitikai felkészültséggel érvelve átveszi a konzervatív családpolitika tereit. Ráadásul a „visszavarázssosítást” is hatékonyan alkalmazza – Max Webernek eredetileg a szekularizációval kapcsolatban használt „varázstalanítás”-fogalmára Pető a férfiasság újramisztifikálása értelmében utalt –, pl. férfítáborok létrehozásával. Másrészt, a feminista, emberjogi mozgalom megrekedt, aktivistái „a haladás foglyai” nevet kapták, társadalmi bázisuk az utóbbi időben nem növekedett. A visszavarázssosítás számukra is kihívást jelent.

Az első szekcióban két meglehetősen eltérő nézőpontú előadó kapott helyet, és a szemléletbeli különbség élénk vitát generált.

Az első előadást a magát profeministának valló **Hadas Miklós** szociológus tartotta. Leszögezte, hogy hasznosnak, fontosnak tartja a tudományban bejáratott fogalmi háló népszerűsítését. A férfiassággal foglalkozó kutatók olyasmire kezdtek reflektálni, ami addig nem volt tudományos vizsgálat tárgya, mivel adottnak, természetesnek vették. A feminista dekonstrukció mutatott rá,

hogy az „istení nézőpont”, az állítólagos „objektivitás” valójában férfinézőpont. „Rá kellett jönnünk arra, hogy a férfi is egy nem”, fogalmazott Hadas. A hetvenes években Women's Studiesként indult tudomány Gender Studies-zá bővült, melynek a férfi is lehet legitim tárgya. Ennek részeként jelent meg a Men's Studies, a kritikai férfitudomány.

Hadas Pierre Bourdieu munkásságából indul ki, akinél a férfiasság mint habitus alapkategóriája a „libido dominandi,” azaz a legyőzés, leuralás vágya. Bourdieu szerint a férfiak társadalmilag úgy vannak meghatározva, hogy harcoljanak, legyőzzék a másik férfi birodalmát, a másik férfihoz tartozó nőket (vö. háborús nemi erőszak). Ennek következménye az élethosszig tartó harc – a weberi „tisza típus” a háborúzó férfi. E logika szerint „vagy én ölök meg téged, vagy te engem, nincs harmadik opció”.

Hadas Bourdieu-kritikájának lényege, hogy szerinte a francia szociológus a történetiséget nem veszi figyelembe: márpedig a férfiasság korszakonként változik. A 19. században a kapitalizmus szelleme érvényesül, és a harcok maszkulinitást felváltják a versengő késztetések: most már nem egymást megölve, hanem lekörözve, a verseny, a piac fogalmaiban léteznek a férfiak. A szabadidő megjelenésével elterjed a sportoló férfi modellje is, esetenként nem kifejezetten macsó tevékenységekben: gyakori ugyan a vadászó, birkózó, futballozó férfiak ábrázolása is, de az egyik kivetített képen a 20. század elején Jezovics Kornél, a Korcsolyázó Egylet vezetőségi tagja siklik kecsesen a befagyott Duna jegén.

Ekkor kezdenek a férfiak pluralizálódni, innentől beszélhetünk a férfiasság különböző formáiról, maszkulinitásokról, melyek közt a macsó férfiasság (hegemon maszkulinitás, toxic masculinity) – amely a nők és más férfiak elnyomásával definiálja önmagát – csak egy típus. A 21. században már férfiak is szerepelnek mint aktok, a tekintet tárgyai. A szépségkultusz és a testtel kapcsolatos szorongások a férfiak körében is kezdenek elterjedni. A maszkulinitás performatív jellegét (v.ö. Judith Butler) a drag king példázza, és a férfiasság változatai közt a transzmaszkulinitás is helyet kap.

Ezek után éles perspektívaváltás következett: **Oláh Attila**, az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Karának oktatója, a Magyar Pszichológiai Társaság elnöke előre leszögezte, hogy a biológiai nemből indul ki. Fontos fejlődésnek tartja, hogy a mai pszichológia már nem publikálhat olyan eredményeket, ahol nincs jelezve, hogy férfiak és nők esetén eltérő eredményt kapunk-e. Úgy gondolja, hogy a nemi különbségekről való gondolkodás interdiszciplináris összefogást igényel.

Az evolúciós pszichológia elmélete értelmében a nemek előtt álló eltérő túlélési feladatokhoz alkalmazkodva jött létre a férfiakkal társított „rendszerző agy”, és a nőkkel társított „empatikus agy”, melyekhez az általunk ismert nemi sztereotípiák társulnak (pl. „a nők gondoskodók, érzelmesebbek,” „a férfiak racionálisak, elnyomják az érzéseiket, agresszívek”). Az előadó fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy a nemek problémamegoldó képessége azonos, csupán más úton jutnak el a megoldásig. Az előadás további részében friss kutatási eredmények következtek a nők és férfiak empirikusan eltérő agyműködéséről, attitűdjeiről, nyelvhasználatáról, stresszkezelési stratégiáiról. A férfiak például a közösségi médiában hajlamosabbak a birtokviszonyok hangsúlyozására, alacsonyabb az érzelmi intelligenciájuk, kevésbé sikeresen értelmezik a testbeszédet, hajlamosabbak a narcizmusra, pozitívabb a testképük, gyakoribb náluk a függőség, a szerhasználat, az erőszakos bűnelkövetés és az öngyilkosság is. Szignifikánsan gyakrabban szenvednek szív- és érrendszeri betegségekben, és átlagéletkoruk a nőkénel 4-10 évvel rövidebb.

Az előadó a közelmúltban munkatársaival a „coping” (stresszel való megküzdési) módokat vizsgálta, és azt találta, hogy a férfiak pszichológiai immunitása alacsonyabb. A férfiaknál a problémafókuszú stratégiák markánsabban megjelennek, több energiabefektetéssel próbálják a stresszt kezelni emocionális állapotuk csillapítása helyett. A férfiaknál az emocionális inkompetencia jellemző. Ha nem tudnak érvényesülni, agresszióval reagálnak, a kooperáció náluk

kevésbé jellemző. A férfiak energetizáltabbak, az érzelmi és indulati kontroll hiányában is eltérnek a nőktől. Pszichés immunitásuk, összhangban a nemzetközi tendenciával, gyengébb. A magyar férfiak erősen motiváltak férfiasságuk igazolására (melynek lényegét a környezeturalás, a saját lábukra állás és a határozott életcél mentén jelölik meg), de úgy érzik, hogy nem kapják meg az elismerést. Ezt versenyhátrányként nyugtázzák, frusztrációt tapasztalnak, ennek az állapotnak a fennállása eredményezi a korábbi „elhasználódást.” A nőknél kevesebb alkalommal élnek át flow élményt (flow állapotban az agy kevesebbet fogyaszt, miközben jobban teljesít).

A közönségből az egyik felszólalónak az volt a véleménye, hogy a második előadásban elhangzottak erősítik azokat a nemi sztereotípiákat, amelyek eddig is csak gátolták a nemek egyenlőségének megvalósulását, és amelyek ellen a feminizmus küzd. Oláh erre a kritikára azt válaszolta, hogy a bemutatott eredmények reprezentatív mintával készült empirikus vizsgálatokon alapulnak, és ő egyik probléma-megközelítést, megküzdési stratégiát sem helyezi a másik fölé, sőt hasznosnak tartja, ha ezek megismerése révén minden egyén megtanulja mindkettőből a maga számára hasznosat. Továbbá, ha az agyat a használat képes alakítani, akkor a szociális és kulturális hatások, befolyásolva, hogy hogyan és mire használjuk az agyunkat, szintén hozzájárulhatnak az egyes nemekre jellemző agy kialakulásához.

Hadas Miklós úgy gondolta, hogy Oláh és ő olyannyira eltérő elméleti háttérrel rendelkeznek, hogy legfeljebb „süketek párbeszédét” folytathatják, és a közönség soraiban helyet foglaló feministák helyében kétségbe lenne esve. Az érintettek közül azonban többen tagadták, hogy így éreznének, és úgy nyilatkoztak, hogy a bemutatott eredményeket nincs miért támadni, elvégre azok önmagukban csupán leíró, és nem előíró jellegűek – a kérdés, hogy miként értelmezzük őket, vizsgáljuk-e például társadalmi eredetüket és a változtatás lehetőségeit. Abban például egyetértés született, hogy külföldi országok mintájára az erőszakos férfiak büntetését újrászocializációs tréninggel kellene kiegészíteni. Ennek lehetősége, mint Hadas rámutatott, függ az erőszak keletkezésének elméletéről az adott társadalomban – Oláh pedig hozzátette, hogy a családból is hozunk magunkkal jó vagy rossz megoldási mintázatokat.

A második szekció, a maga nem kevésbé fontos, ám kevésbé megosztó témáival, nyugodtabban zajlott. Két magyar és két külföldi előadó szerepelt.

Székely András a *Három királyfi, három királylány* mozgalmat képviselte, amelyet Kopp Mária alapított hat évvel ezelőtt azon társadalmi probléma megoldása céljából, miszerint az általa is elvégzett felmérésekben a vágyott-tervezett és a valóban megszületett gyerekek száma közt markáns eltérés mutatkozik. Székely leszögezte, hogy – noha a mozgalom neve ezt sugallhatja – nem céljuk a sok gyerek vállalását propagálni; aki például egy gyermeket akar, annak az egy gyermek vállalásában szeretnének segíteni.

A magyar társadalom szerinte erősen konzervatív, ellenben az otthon végzett munkát olyannyira nem becsüli, hogy azt nem is szokás „munka” névvel illetni. Székely felhívónak tartja azt a beszédmódot, miszerint a kisgyermekes anyuka „nem dolgozik, otthon van a gyerekekkel.” Még feminista körökben sem tartja elégségesnek a tudatosságot e téren, sőt saját magát is rajtakapja időnként ezzel a beszédmóddal.

Elismerte, hogy a hagyományos nemi szerepek a mai viszonyok közt már nem tarthatók. A nők munkahelyi érvényesülése is fontos, ahogyan ő sem érzi a mosogatást férfiatlan tevékenységnek. Véleménye szerint elő kell segíteni, hogy mindenki érvényesülni tudjon a munkahelyén és a családban is. Ennek érdekében mozgalmuk igyekszik a férfiakat jobban bevonni a gyermekgondozás feladataiba.

Mindezek ellenére fontosnak tartja az anya- és apaszerep eltérő jellegének fenntartását, ahogyan

abban is hisz, hogy a nemek különböző szerepekre determináltak. E különbségről azonban a közönség kérdésére sem szeretett volna többet mondani, mert úgy véli, hogy mibenlétét az egyes pároknak kell meghatározni. Ezt fontosabbnak tartja annál is, hogy a közvélemény mit gondol a nemi szerepekről – szerinte a cél „megtalálni a lehetőségeket, hogy mindenki annak érezhesse magát, aminek szeretné.”

Ezután kitekintés következett a régió más országaira. A Tartui Egyetemről érkezett **Marek Sammul** 2014-ben részt vett egy, az észti férfiakat vizsgáló állami finanszírozású projektben. Korábban két felmérés már készült az észti nők helyzetéről, így elérkezett az idő, hogy a férfiak helyzete is vizsgálat tárgyává váljon, tekintve, hogy a '80-as évek óta sok változás történt az észti férfiak életében és szokásaiban, és a nemek közti egyenlőtlenség mértéke növekszik. Az országban hasonló demográfiai jelenségek észlelhetők, mint hazánkban: kevesebb gyermek születik, kitolódik a gyermekvállalás időpontja, és csökken a házasságkötések száma, jellemzőbb az élettársi kapcsolat. A felmérés az egészségi állapot, végzettség, munka, migráció és család témákra irányult. Egyik legfontosabb eredményként az derült ki, hogy a férfiak nem tartják kevésbé fontosnak a családot és a gyermekvállalást a nőkhöz képest. Ahogy Magyarországon sem, ott sincsenek nemi különbségek a kívánt gyerekszám tekintetében, a többség két gyermeket tart ideálisnak. Akinek 35 és 44 éves kora közt még nincs gyereke, legfőbb indokként a megfelelő partner hiányát említi, és a gazdasági okokat, nem megfelelő életkörülményeket.

Ami az egészséget illeti, a férfiak 21 százaléka mutat stressztüneteket, és aggasztó gyakoriságú a depresszió és az öngyilkosság, vagy annak kísérlete. Többnyire a családi, baráti kapcsolataik, illetve párkapcsolatuk problémáit nevezik meg elégedetlenségük okaként – ezzel is bizonyítva, hogy ezek is fontosak számukra a biztos munkahely és a pénzügyi biztonság mellett. Az ötvenes férfiaknál még inkább kiemelt fontosságra tesz szert a család, az otthon és a gyermekeik biztonsága.

A közönségből érkezett kérdésre válaszolva Sammul elmondta, hogy mivel Észtországban a fiatalok hamar önállósodnak, kevésbé jellemző a nők kiszolgáló szerepbe kényszerítése, így ezt nem tartja az említett párkapcsolati problémák jellemző okának. Az előadó szerint a „macsóság” nem jellemző az észti férfiakra. A nemek egyenlősége szempontjából Észtország az élen jár, ennek egy indikátora, hogy a leköszönő miniszterek 43 százaléka nő.

Michal Uhl a csehországi Nemek Egyenlősége Kormányzati Tanács, azon belül pedig a család és munka összeegyeztetésével foglalkozó bizottság tagja. Történeti áttekintéséből kiderült, hogy a nemek egyenlősége érdekében tett intézkedések nem kötődnek törvényszerűen a baloldalhoz, náluk éppen a zöldekkel koalíciót alakító jobboldali kormányzás idején erősödtek. A nemrég hivatalba lépett, Bohuslav Sobotka vezette kormány szociáldemokrata, a populistákkal (oligarcha párt) és a kereszténydemokratákkal koalícióban, és az előadó meglátása szerint inkább centrista, mintsem baloldali, ugyanakkor nyitott a civil szervezetekre.

A *Nemek Egyenlősége Kormányzati Stratégia 2014-2020* megfogalmazza, hogy a fő problémák közé tartozik, hogy a férfiak kis arányban kötelezik el magukat a nemi egyenlőség ügye mellett, kevesebb időt töltenek gyermekeik gondozásával, az általános iskolákban kevés a férfi tanár, és az egészségügyben csekély figyelem jut a férfiak specifikus problémáira (pl. alacsonyabb várható élettartam, gyakoribb szerhasználat és öngyilkosság). A problémákat tetézi, hogy a férfiak előszeretettel halogatják az orvos felkeresését, ezért a társadalmi sztereotípiák okolhatók.

A Családon Belüli Erőszak Megelőzése Nemzeti Akcióterv az erőszakos elkövetőket is (akiknek több mint 90 százaléka férfi) áldozatnak tekinti, és számukra terápiás lehetőséget, illetve újrászocializáló programot biztosít, amin a részvétel lehet önkéntes, vagy a bíró által kötelezően elrendelt.

A Nemek Egyenlősége Kormányzati Tanács, ahol az előadó is dolgozik, civil szervezetek és a minisztériumok képviselőiből áll. A résztvevő civil szervezetek egyike a LOM: „The League of

Open Men”, azaz Nyitott Férfiak Ligája, amely a Tanácson belüli férfi munkacsoportban erős szerepet vállal. Céljaik az apaság feltételeinek javítása, az erőszak elleni küzdelem, valamint a figyelemfelhívás a férfiak egészségügyi problémáira. A Svédországban rendkívül sikeres „apagyés” bevezetésétől a kormány egyelőre idegenkedik, de Uhl szerint az is öröndetes, hogy már a politikai diskurzus tárgyává vált. Szerinte nagyon fontos a nyelvhasználatra odafigyelni: pl. büntetjük a párt, ha az apa nem él a kivehető napok bizonyos százalékával vs. extra napokat adunk az apáknak.

Az új kormányt és genderpolitikáját az előadó szerint még korai megítélni, de a korábbi konzervatív beszédmódról a liberális-progresszívra váltottak, ráadásul van emberi jogi miniszter, így ő bizakodó. A nemek egyenlőségének kérdése különösebben nem érdekli a cseheket, ugyanakkor a felmérések azt mutatták, hogy a genderérzékenység fokozatosan javul, az emberek például szeretnék több nőt látni a politikában. Ezzel együtt, ha a kormány nem tesz intézkedéseket a nemek egyenlősége érdekében, az emberek nem követelik.

Az előadások sorát az ELTE Társadalomtudományi Karáról érkezett **Böcskei Balázs** zárta, aki kemény szavakkal kritizálta a közéletben, politikában napi szinten észlelhető szexizmust, és azt a megközelítést, hogy ez csak a nők problémája, illetve csak a nőknek kellene felszólalni ellene. Úgy vélte, a férfi politikusokat kell elsősorban megszólítani – megemlítette, hogy a közönség soraiban is lát néhányat, bár nem azokat, akiknek a legnagyobb szüksége lenne rá, hogy az előadásokat meghallgassák. Általában azok a politikusok veszik a fáradságot, hogy egy ilyen fórumra eljőjenek, akik eleve nyitottan közelítenek a genderkérdésekhez. A férfi politikusokra szerinte ráférne egy „hogyan ne legyünk szexisták” kurzus.

Véleménye szerint a politikusok alapvetően tudják, hogy mit kellene tenni az egyenlőtlenség csökkentése érdekében, és ha érdekeik, pl. kampány során úgy kívánják, ígéreteket is tesznek ezzel kapcsolatban. Készségesen elismerik azt is, hogy a nők számára kedvezőtlen a jelenlegi politikai környezet, ugyanakkor a változtatásra már kisebb a hajlandóság. A politikusnőket csak „puha” témákkal engedik foglalkozni. A helyzetet tovább nehezíti, hogy a politikai előrejutásban fontosabb a párthoz való lojalitás, mint a rátermettség. Jellemző a férfi politikusokra az esszencializmus (pl. „a nők fegyelmezettebbek”). Jelöltkeresési vákuumhelyzetben játszanak csak el a női jelölt gondolatával.

A változtatás lehetőségeivel kapcsolatban Böcskei a fokozatosság híve, annak ellenére, hogy meglátása szerint ezt sok feminista elutasítja, és radikális változást akar. Az előadó szerint azonban a jelenlegi hazai politikai férfielitől csak az úgynevezett „progresszív lovagiasság” várható el, azaz annyi, hogy az előjogaikból valamennyit udvariasan, valamiféle jóindulatú szexizmustól vezérelve, engednek – azt is csak akkor, ha „folyamatosan párbeszéd alatt tartjuk őket.”